

Gustafson, Alrik

Náboženská reformace kulturní úpadek

In: Gustafson, Alrik. *Dějiny švédské literatury*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 1998, pp. 45-62

ISBN 8021017678

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122874>

Access Date: 03. 03. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Náboženská reformace a kulturní úpadek

Žádné období švédské literatury není tak neplodné jako století následující poté, co byla ve dvacátých letech šestnáctého století provedena ve Švédsku reformace. Kromě díla Olausse Petri, překladu Starého a Nového zákona, porýzeného několika autory, a dopisů a řečí Gustava Vasy vytvořila generace žijící po rozkolu s katolickou církví jen málo literárních hodnot. A generace po smrti Gustava Vasy (1560) se zabývala převážně fanatickými, často nenávisnými a osobně motivovanými náboženskými spory. Téměř všechny tyto spory daly podnět k tendenčním historickým pracím pochybné hodnoty a podnítily vznik nesmírného množství nejapných náboženských pamfletů nejhorší úrovně. Teprve koncem šestnáctého století a později, když se přísná ortodoxie bezpečně zabydčila, vládla atmosféra pro literární tvorbu příznivější, ale i tehdy výrazně převyšují průměr pouze dvě postavy. Jednou je Johannes Messenius, autor historických děl značné hodnoty a tvůrce divadelních her, které znamenají první klopytavé kroky na cestě ke švédskému dramatu, druhou Lars Wivallius, první opravdu významný švédský lyrik.

Je to nepochybně hubená literární žeň v době, kdy na evropském kontinentu renesance úspěšně čelila středověké scholastice a asketismu a národní literatura ve Francii a Anglii měla tvůrčí sílu, jaká se projevila mj. v Plejádě a alžbětinském dramatu. V jiných významných formách prožívaly literární probuzení také jiné země. Dokonce i Dánsko, kde byla reformace provedena současně se Švédskem, se ubránilo literární stagnaci, která byla charakteristická pro Švédsko Gustava Vasy a jeho nejbližších nástupců.

Literární neplodnost této doby lze vysvětlit různými příčinami. Téměř všechny však víceméně souvisejí s politickou a hospodářskou situací prvních desetiletí šestnáctého století. Dokonce i reformace buduje na těchto poměrech víc než na nějakém široce založeném, lidovém náboženském hnutí. Aspoň zpočátku šlo o náboženskou změnu nařízenou shora.

Třebaže mnohá opatření Gustava Vasy proti katolické církvi a její kulturním institucím lze obhajovat z politického hlediska, byla často prováděna s nevážností vůči vyšším hodnotám tak bezohlednou, že jeho vláda znamenala pro švédskou kulturu těžkou ránu. Ve středověkém Švédsku byla nejvýznamnější záštitou kultury katolická církev. Tato záštita byla nyní zničena a král, který měl plné ruce práce se stále větším množstvím praktických politických problémů, neučinil žádný vážnější pokus o zřízení nových kulturních institucí nebo o jejich obnovení v té podobě, v jaké odedávna existovaly. Naopak nařídil nebo toleroval celou řadu hrubých kulturních vandalství. Katedrální školy živořily, Uppsalská universita upadla úplně. Toto kulturní barbarství — není to příliš silné slovo — se projevilo snad nejotřesnějším způsobem při zacházení s klášterními knihovnami, z nichž četné, jak jsme viděli, patřily k nejvýznamnějším v Evropě. Kláštery byly jeden po druhém zavřeny, kultovní předměty, mnohé ze stříbra, zlata a drahých kamenů, zkonfiskovány a pokladů z knihoven používali mnohdy královští fojti na balení svých zpráv. Teprve po smrti Gustava Vasy, když na trůn nastoupili jeho synové Erik a potom Johan, projevíli Vasovci jistý zájem o kulturní hodnoty, jenže tehdy bylo na zachraňování cenných rukopisů a kultovních předmětů příliš pozdě. Klášterní poklady byly totiž už dávno roztaveny nebo jinak použity k zaplacení státního dluhu a stabilizaci národního hospodářství. Některé vzdělávací instituce mohly znovu zahájit činnost, což se také stalo, trvalo však sto i více let, než dosáhly kulturní úrovně, jakou měly před reformací.

U vědomí toho, co bylo řečeno, bude čtenář dopisů Gustava Vasy zmaten, když v nich najde pasáže s trpkými nářky zvláště nad úpadkem nižších škol. Bude však zmaten jen do chvíle, než zjistí pramen královy nelibosti. Vyplývala totiž téměř výlučně z okolnosti, že převládající analfabetismus povážlivě ztěžoval získávání lidí pro aktuální a praktické úkoly státní správy. Gustav Vasa neměl smysl pro velké civilizační poslání vzdělanosti. Potřeboval vzdělané lidi, sekretáře a velké množství písařů a jiných nižších úředníků pro rozsáhlou administrativní práci ve státní správě. Tito funkcionáři museli být aspoň minimálně vyškoleni, aby mohli vykazovat náležitou administrativní efektivitu.

Je podivným rozmarem dějin, že praktik a politický oportunist Gustav Vasa, který měl takový nedostatek smyslu pro vyšší kulturní hodnoty (kousavý monarcha však dovedl hrát na loutnu, jak se slušelo na šlechtice jeho doby), se měl pro svůj temperament a souhrou okolností stát jednou ze dvou nejzajímavějších literárních postav své doby. Náhoda, jež učinila krále přes jeho nedostatek literárních zájmů spisovatelem, záležela v tom, že považoval za nutné stále se obracet na své poddané přímo, slovem nebo písmem. Jeho poddaní ovšem nepřijímali jeho příkazy a opatření vždycky s velkým nadšením. Královým projevům dodával zvláštního nádechu a nad běžnou neosobní

úroveň úředních vyhlášek je povznášel pozoruhodný temperament jejich autora, jadrný, prudký, obdařený bohatou fantazií a neobyčejnou schopností najít vhodná přirovnání a přesvědčivé argumenty a vyjádřit je konkrétními lidovými rčeními.

Královy řeči se nedochovaly, svědectví současníků však dostatečně potvrzují jejich popularitu a účinnost. Dopisů se dochovalo mnoho a všechny nasvědčují v bohaté míře tomu, že jazykem vládl Gustav Vasa dokonale. Ačkoliv jde o oficiální sdělení panovníka poddaným, jsou tyto dopisy psány prostým, nehledaným a typicky osobním stylem, jako by je psal otec svým synům. Používají bohatého rejstříku výrazových prostředků, od přímého pokárání až po zničující ironii, od žertů až po hromové hrozby, od obrátů vysloveně patetických až po téměř tragické. Nejprůzračnější je pro ně snad to, že se nikdy ničemu nevyhýbají, nic neobcházejí a že promlouvají přímo k věci, král například píše občanům z Lödöse (kteří se dovolávali privilegií z dřívějšího dopisu), že „o kupu starých dopisů nedbá víc než o jednu borůvku“, nebo významnému katolickému biskupu Hansi Braskovi, který protestoval proti používání klášterů k ubytování vojáků, sděluje:

píšete-li, že je to proti svobodě církve a proti zákonům, jejichž dodržování jsme slíbili přísahou, pak jistě také dobře víte, že nouze ruší zákon nejen lidský, nýbrž někdy také boží.

Třebaže si Jeho biskupská Milost mohla v mnohém stěžovat na Gustavovo nakládání s církevním majetkem a na jeho řešení církevní otázky ve Švédsku vůbec, sotva mohla krále vinit z toho, že hájí svá opatření vyumělkovanou logikou.

Více než polovinu ze své čtyřicetileté vlády měl Gustav Vasa na švédském trůně dosti nejisté postavení. Nejenže mu jeho právo na korunu upíralo mnoho lidí ve Švédsku a ohrožovaly jej vlivné náboženské a politické síly zahraniční, jeho tvrdému jařmu se často vzpírali také poddaní a snažili se ho zbavit. V prvních létech jeho vlády jedna krize sledovala druhou, pro Gustava Vasu je však charakteristické, že stejně často — a stejně účinně — zasahoval slovem i mečem. Lze dokonce říci, že pro Gustava Vasu bylo slovo mečem v doslovném smyslu, že mu sloužilo jako nástroj aktivní propagandy, jímž krotil tvrdohlavý lid a otvíral mu oči v zájmu země, jak on jej chápal. Sám si dělal ministra propagandy a zvládl tuto roli dokonaleji než kterýkoliv jiný švédský panovník. Zvláště mistrovsky dovedl apelovat na nejvlastnější zájmy lidu a dokázal je ztotožnit se zájmy svými. V dopisech a řečech obhajoval svou věc s neobyčejnou obratností, ne-li chytrostí; připomínal tvrdohlavým sedlákům mír, za nějž mu vděčili a který jim umožňoval sít a sklízet v klidu a bez obav z nadměrných daní:

lidé i váš dobytek za časného ráno v míru vstávají a každý jde spokojeně za svou prací a živobytím, vaši čeledínové a děvečky chodí bez starostí, volně a spokojeně na pole do práce a večer se všichni stejně spokojeně a v pokoji zase vracejí domů. Také všechny kopce, údolí, pole a louky jsou teď stále pěkné a nazdobené.

Jinak tomu bylo, připomíná reptající upplandským sedlákům v jednom ze svých typických dopisů s datem 8. prosince 1539, za časů, kdy museli trpět všemožná příkoří z rukou

toho strašlivého krvežíznivce a tyрана, starého krále Kristiána, takže jste neměli pokoje a klidu ani na svých statcích, ani ve svém životě, a vaše ženy, děti, příbuzní, přátelé a všichni v zemi žili v bezútěšné otupělosti; lidé vámi najatí, děvečky a čeledínové a též váš skot a brav se od rána do večera neklidně potulovali po zemi, hledajíce obživu a práci, vaše statky a domy byly neobydleny a pole a louky ležely většinou pusté, nezorané a neosetě
...

A po velmi zevrubném popise této bídě pod cizím panstvím v dřívějších dobách následuje pointa, že sedláci mají dbát svých povinností a být poslušni svého krále. Je řečena tónem neochvějně, každou myšlku vylučující autority:

Dbejte o své domy, pole, louky, ženy, děti, brav a skot a zanechejte reptání na naši vládu a náboženství!

Poté následuje důrazné připomenutí, že král z boží milosti má absolutní moc, aby s konečnou platností rozhodoval ve všech věcech týkajících se správy říše.

Stejnou horlivost, s jakou Gustav Vasa obhajoval své jednání v očích současníků, projevoval také, když šlo o to, aby obstál před budoucností, před soudem dějin. Nejprve zvolil za svého dějepisce Olaus Petri, který, jak uvidíme, měl pro historické bádání smysl. Ten se však s úspěchem vyhnul choulostivému úkolu napsat oficiální dějiny vlády vznětlivého a podezřívavého krále, jehož politiku ne vždy schvaloval. Král si tedy vyhlédl västeråského biskupa Pedera Svarta, který sepsal — zřejmě za přímé královny spolupráce — neškodnou kroniku o panování Gustava Vasy do roku 1533. Pak v ní pokračoval králův synovec Petr Brahe a dovedl ji až do strýcovi smrti.

Stal-li se pro svůj temperament a shodou okolností mistrem účinného uplatnění švédštiny při své různorodé a nesnadné politické práci král na trůně, pak měl současně s ním a stejně úspěšně provozovat literární řemeslo ve věcech náboženských kněz na kazatelně. Tento kněz — jmenoval se **OLAUS**

PETRI (asi 1493–1552) — byl svým způsobem stejně pozoruhodnou osobností jako Gustav Vasa. Oba muži, král, který položil pevné základy moderního švédského státu, a kněz-reformátor, který byl zodpovědný především za prosazení jeho nového náboženství, dali své době tvar a podobu.

O raných létech Olaise Petri víme prakticky jen to, že byl synem dobře situovaného kováře z Örebro. Lze pokládat za jisté, že do nějaké školy chodil, nedalo se však zjistit, zda studoval na nově zřízené Uppsalské univerzitě. První jistá svědectví o jeho vyšších studiích jsou německá. Koncem jara roku 1516 přišel na univerzitu v Lipsku, o několik měsíců později se však zapsal ve Wittenbergu, kde byl ovlivněn, jak se dá předpokládat, Lutherem a liberálním humanistickým duchem, který na tomto učilišti vládl na rozdíl od reakční scholastiky v Lipsku. Dva roky pobyl ve Wittenbergu a před svým odjezdem byl promován na mistra. Po návratu do Švédska v roce 1518 nastoupil jako učitel do katedrální školy ve Strängnäs. Odtud byl v roce 1524 povolán do královských služeb, do roku 1531 pracoval jako sekretář stockholmské městské rady a v letech 1531–1533 jako královský kancléř.

Wittenberská studia a rané styky s Gustavem Vasou měly pro budoucnost Olaise Petri rozhodující význam. Ve Wittenbergu se dostal pod vliv Martina Luthera v prvních, vitálních a eruptivních letech reformace, tedy dříve, než luteránství ustrnulo do dogmatismu, který svou suchopárností předčil scholastiku, o jejíž nahrazení původně šlo. Olausovi Petri se podařilo uchovat mnoho ze svěžích podnětů, které získal od Martina Luthera v době, kdy jej tento mladý bojovník poprvé upoutal. Povoláním do královských služeb několik let po návratu do Švédska byl vržen do politických a náboženských zmatků počátečního období vlády Gustava Vasy. Byl-li mladému reformátorovi po několika letech ve službách města Stockholmu svěřen v roce 1531 úřad kancléře, pak si jako úředník zřejmě vedl dobře. Avšak sloužit v kancléřství a být s králem v každodenním styku bylo něco jiného. Protichůdné temperamenty a myšlenky krále a jeho kancléře se brzy střetly a měly za následek propuštění Olaise Petri. Král vyjádřil svou nespokojenost charakteristicky drastickými slovy, když řekl, že jako kancléř nebyl Olaus Petri lepší než „fríská kráva na předení hedvábí nebo osel coby loutnista“.

Když mladý idealistický reformátor vstoupil do veřejných služeb (bylo to téměř deset let před jeho náhlým propuštěním z funkce kancléře), neuvědomoval si zřejmě, že jej král hodlá používat pro své vlastní politické záměry. Netrvalo však dlouho a zjistil neslučitelnost svého náboženského idealismu s královým náboženským oportunismem. Toto zjištění vedlo postupně nejen k jeho odchodu, nýbrž někdy také k přímé kritice politiky a opatření Gustava Vasy, zvláště ve věci náboženství a nové luteránské církve. Koncem roku 1539 napětí mezi králem a jeho bývalým kancléřem vyvrcholilo. Kancléř byl obžalován ze zrady a odsouzen k smrti. Rozsudek smrti byl sice zrušen, politická

kariéra Olause Petri však definitivně skončila a do své smrti v roce 1552 žil celkem v zapomnutí. Toto desetiletí politické karantény však neznamenal jeho náboženskou nebo literární nečinnost. Olaus Petri naopak času využil k náročné a pracné revizi různých svých starších náboženských spisů a k sepsání slavné *Švédské kroniky* (*En swensk cröneka*), nejdůležitějšího plodu dlouhé a tvořivé literární dráhy, kterou započal před jedním lidským věkem, když do Švédska proniklo luteránství.

Olaus Petri byl sice vysvěcen na kněze až koncem svého života, působil však už od počátku energicky na kazatelně i jako všestranný náboženský spisovatel. Byl tak pilným autorem, že v prvních letech reformace stačil prakticky sám zaměstnat nově dovezený tiskařský lis. Ve snaze uspokojit potřeby nového náboženství pracoval s horečným zápalem na překladech i původních dílech všeho druhu, na katechismech, na sbírkách kázání, na mešních knihách, na písních, na různých polemických spisech, na kázáních k různým příležitostem (jedno z nich pojednávalo o neblaze rozšířeném zvyku klít a obracelo se mimo jiné na krále, jehož prchlivá povaha se ke kletbám často uchýlovala), a zejména na překladech bible a švédských dějinách. Okolnost, že v počátečním období literární činnosti Olause Petri převažovaly překlady z němčiny, zvláště děl Lutherových, lze vysvětlit jednak těsnými vztahy mezi německými a švédskými reformátory, jednak naléhavou potřebu nové náboženské literatury ve Švédsku, které se nedávno odtrhlo od katolické církve. Když byla tato potřeba méně naléhavá, uplatnil se vlastní náboženský génius Olause Petrise se svěží originalitou, která při vši skromnosti snese srovnání s originalitou Luthera, Melanchtona a jiných kontinentálních náboženských myslitelů.

Odvahou trvat na svém názoru se Olaus Petri podobal Lutherovi, v jednom směru však byl spisovatelem zcela jiného typu. Jeho spisy nemají nic z Lutherovy kypivé životnosti a jadrné otevřenosti. Působí naopak svým prostým a jasným stylem, který k dosažení svých cílů nepoužívá řečnických triků a téměř nikdy se neuchyluje k hrubým výrazům nebo nenávislné osobní polemice, jimiž je tak zanešvařena dobová próza. Zejména však musíme Olause Petri obdivovat pro jeho čistou švédštinu. Psal tak totiž v době, kdy švédský jazyk zvláště vlivem dolní němčiny, která do něho začala infiltrovat už za raného středověku, téměř ztratil svůj charakter. Následkem obchodní nadvlády hanzy ve Skandinávii bylo Švédsko zaplaveno severoněmeckými slovy a rozšířily se severoněmecké pravopisné zvyklosti. Třebaže dílo Olause Petri a jiných švédských reformátorů některé severoněmecké tvary přejímá (nejpatrnější je to v biblických překladech), našel Olaus Petri cestu k hovorové švédštině, k nářečím, čímž se jeho dílo stalo východiskem *starší novošvédštiny*, která znamená první podstatnější odchylku od *starošvédštiny* směrem k *mladší novošvédštině*, abychom použili filologické terminologie.

Odhlédneme-li od velkého významu Olaus Petri pro vývoj jazyka, má literární hodnotu jen zlomek z jeho díla. Až na několik nejdůležitějších výjimek, mezi něž patří zejména ušlechtilé humanistická formulace základů práva, která se jmenuje *Pravidla pro soudce* (Domarregler), jedinými díly, jež nás dnes mohou zaujmout po stránce čistě literární (nikoliv tedy po stránce nábožensko-pedagogické), jsou překlad bible a Švédská kronika.

Nebudeme se zde podrobně zabývat obtížnou otázkou, jak velký podíl Olaus Petri vlastně měl na švédském překladu Nového zákona (vyšel v roce 1526) nebo celé bible (1541). Můžeme jen konstatovat, že věda za pomoci filologické a stylistické analýzy zpochybnila, ne-li zcela vyvrátila teorie, že za překlad Nového zákona z roku 1526 je odpovědný Olaus Petri sám nebo téměř sám. Je samozřejmé, že na něm podíl má, a možná velký, třebaže nebylo dosaženo jednoty v názoru, které partie pocházejí od něho a které od jiných překladatelů. Ještě méně jasná je otázka, kdo jako první přeložil celou švédskou bibli, tzv. Bibli Gustava Vasy z roku 1541. Je však známo, že akci organizoval Laurentius Petri, mladší bratr Olaus Petri a první protestantský arcibiskup ve Švédsku, a že tento úkol byl přidělen několika překladatelům, mj. Olausovi Petri. Abychom nekomplikovali situaci, zmíníme se o těchto monumentálních biblických překladech v souvislosti s dílem Olaus Petri.

Slovem „monumentální“ se dají tyto překlady charakterizovat plným právem. Jde totiž o památky základního významu jak kvalitou, tak vlivem, jaký měly na dějiny náboženství a kultury ve Švédsku. Žádná švédská kniha z doby dřívější nebo pozdější nezapůsobila na lidovou fantazii tak hlubokým dojmem a žádná jiná po tolik generací — třebaže poněkud menší měrou — neovlivňovala myšlení a jazykový úzus vzdělaných vrstev.

Byl by to naivní romantismus, kdybychom se domnívali, že tímto překladem se bible stala ihned přístupnou širokým lidovým masám. To se stalo až během osmnáctého a devatenáctého století. Prostřednictvím katechismu a kancionálu však hrála v náboženském životě prostého člověka významnou roli už dlouho předtím.

Dokladem vysoké úrovně překladatelské práce prvních reformátorů je okolnost, že pozdější vydání bible — z roku 1618 a 1763 — lze sotva považovat za nové překlady. Spíše jde o spěšně pořízené reedice Bible Gustava Vasy. Úplně nový švédský překlad bible vyšel vlastně až v roce 1917.

Pocit hrdosti nad tím, že celá bible je konečně dostupná v národním jazyce, vyplývá už z názvů obou překladů: *Nový zákon v jazyce švédském* (Thet nya Testamentit pl Swensko) a *Bible, to jest celé Písmo svaté v jazyce švédském* (Biblia, thet är, all then Helgha Scrifft pl Swensko). Nový zákon přitom usiluje o udržení co nejsilnějších vazeb s lidovým, hovorovým jazykem. Překlad celé bible, pocházející z doby o něco pozdější, neztratil sice vztah ke každodennímu světu, udržuje však poněkud elegantnější a slavnostnější styl.

Ve srovnání s překlady bible je téměř všechna ostatní švédská literatura z doby reformace průměrná a efemérní, třebaže doba potřebovala také množství katechismů, mešních knih, zpěvníků a dalších příruček pro praktické církevní a bohoslužebné účely. Ujal-li se práce na těchto věcech Olaus Petri, což se často stávalo, dosáhl velmi dobrých výsledků, třebaže jim chyběl literární vzlet a skutečná inspirace. Pouze v jednom ambicióznějším díle — ve *Švédské kronice* — Olaus Petri, dosáhl a v jistém směru překonal vysokou úroveň jazyka překladatelů bible, mezi nimiž zaujímal čestné místo.

Jako vědecké historické dílo a výtvor samostatného tvůrčího úsilí stojí *Švédská kronika* Olause Petri na jiné úrovni než pouhý překlad, byť byl jakkoliv vynikající. Navíc je to kniha, která používáním pramenů, samostatným úsudkem a kritickým postřehem daleko předchází dobu, nemluvě o tom, že je psána stylem, pro nějž se dá s požitkem číst ještě dnes.

Historie vzniku *Švédské kroniky* je dlouhá. Začala pravděpodobně tehdy, když měl mladý Olaus Petri ve dvacátých letech šestnáctého století přístup do církevních a světských archívů ve Strängnäs a Stockholmu. Jeho úřední povinnosti v těchto letech však byly tak naléhavé, že měl sotva čas, aby si materiál utřídil a začal psát dějiny. Učinil tak až koncem třicátých let, kdy se snažil získat hbité pero Olause Petri sám Gustav Vasa, jemuž velmi záleželo na tom, aby jeho režim měl u budoucích generací dobrou pověst. Bylo to několik let po kancléřově propuštění a vztahy mezi oběma muži byly poněkud napjaté. Chtěl-li vychytralý král dostat svého někdejšího kancléře do jakéhosi literárního područí, pak rozhodně neuspěl, protože Olaus Petri si našel záminky k odmítnutí nabídky, přestože na kronice už pracoval. Měla se však stát — a také stala — něčím úplně jiným než loajálními oficiálními dějinami činnosti vládnoucího panovníka.

Stala se široce založenými kritickými dějinami Švédska od temných počátků až po události, které vyústily ve stockholmskou krvavou lázeň roku 1520. Jejimi následky, totiž úspěšným povstáním proti organizátoru krvavé lázně Kristiánu II. a nastoupením Gustava Vasy na trůn, se kronika nezabývala. Nezajímala se ani o choulostivou záležitost vlády Gustava Vasy. Na prvý pohled by se tedy zdálo, že se Olaus Petri vyhnul úskalí psát o režimu, s nímž ve všem nesouhlasil. Ve skutečnosti však bylo jeho zpracování předcházejícího období, tedy posledního desetiletí unie s Dánskem, tak národně nezaujaté, tak objektivní při posuzování náboženských a politických poměrů, že Gustav Vasa, který se o existenci kroniky dověděl, proti ní protestoval a v dlouhém a rozhořčeném dopise arcibiskupu Laurentiovi Petri, autorovu bratru, žádal zabavení rukopisu. Za těchto okolností tedy nepřekvapuje, že *Švédská kronika* Olause Petri nebyla za autorova života nebo za Gustava Vasy vydána tiskem. Některé části rukopisu, které král lstí získal, se ve známém procesu proti Olausovi Petri staly důkazem o jeho zradě. Proces byl zahájen v prosinci 1539.

Použití kroniky jako důkazu ve zrádčovském procesu bylo možné jen na zásah cholerickeho a chorobně podezíravého krále, jehož pojetí dějin nebylo o nic víc nebo míň kritické a objektivní než pojetí jiných králů a knížat jeho doby — nebo státníků našeho věku. Víc překvapuje, že Olaus Petri dovedl být tak objektivní v době, kdy ani uznávání historikové nepovažovali kritickou objektivitu za nutný předpoklad dějepisectví. V tomto ohledu, jakož i v mnoha jiných Olaus Petri značně přešel svou dobu. Zásada, že dějiny se mají psát nestranně a objektivně byla ve Švédsku a v ostatním světě obecně uznána teprve v našem století. Podstatně se liší Olaus Petri od moderních historiků jedině tím, že má sklon vykládat dějiny podle mravních norem. Jinak jsou jeho soudy o nedávných historických událostech i o hypotetických dějích dávné minulosti pozoruhodně nestranné a bystré. Pojednává-li o dávnověku, snaží se vždy rozlišovat mezi skutečností a legendou a všechny legendy z vážného dějepisectví vylučuje. V této souvislosti píše o povaze historických pramenů způsobem, který svou intelektuální jasnozřivostí a citlivou analýzou připomíná nejmodernější historické bádání.

Okolnost, že se Olausovi Petri nepodařilo zavést švédské dějepisectví jeho doby a následujících staletí na méně vlastenecké a méně tendenční cesty, třeba přičíst na vrub jednak lidské slabosti, kterou reformátorovi krajané sdíleli s jinými národy, jednak velkorysé teorii o původu švédského národa, již obsahuje řeč Nicolaua Ragvaldiho na bazilejském koncilu v roce 1434 a kterou pak kolem roku 1470 rozvinul Ericus Olai v *Kronice království gótského* (*Chronica regni Gothorum*). Tato teorie se udržela při životě po tři staletí, třebaže byla přijímána s různou měrou emocionálního zaujetí a nekritického nadšení. Budeme mít příležitost obeznámit se s ní důkladněji v dalších kapitolách této knihy, až se setkáme s jejím pronikavým vlivem na švédskou literaturu v sedmnáctém a na počátku devatenáctého století.

Zatím si zde, nikoliv jako o pouhé literární kuriozitě, řekněme o tom, že osudná gótská teorie o původu švédského národa, které se Olaus Petri svým střízlivým historickým myšlením snažil oponovat, nabyla svého definitivního tvaru právě v době, kdy reformátor pracoval na své kronice. V dalekém Římě žil bývalý švédský arcibiskup JOHANNES MAGNUS (1488–1544) a tesknil tam po domově. Byl to poslední katolický arcibiskup, který ve Švédsku vykonával svůj úřad. V neštěstí svého vyhnanství se snažil utěšovat svého ducha tak, že nechal svou plodnou a exaltovanou vlasteneckou fantazii tím nejnepravděpodobnějším způsobem bájít o původu Švédů a dějinách Švédska, které zdaleka nebyly jedinečné. Ve smyslu teorie Isidora Sevillského, podle níž Švédové pocházejí přímo od starozákonních postav Goga a Magoga, snažil se Johannes Magnus v nesčetných klasických a středověkých pramenech sledovat historii od nejstarších dob biblických až po naše dny. Dílo Johanna Magnuse, kte-

ré všeobecně četli a obdivovali nejen Švédové (Tasso z něho získal námět k tragédii Králl Torrismondo [Il re Torrismondo]), vydal roku 1554 jeho bratr **OLAUS MAGNUS** (1490–1557) pod názvem *Dějiny všech gótských a švédských králů* (Historia de omnibus gothorum sueonumque regibus). Olaus Magnus sám, který také uprchl před švédskou reformací do Říma a byl tam usazen, napsal vynikající zeměpisné a národopisné dílo o severských zemích přibližně ve stejné době, kdy jeho starší bratr psal své slavné „dějiny“. Dílo Olause Magnuse se nazývá *Dějiny severských národů* (Historia de gentibus septentrionalibus, 1555) a mělo se stát hojně používaným pramenem našich poznatků o životě a kultuře švédského lidu koncem středověku. Jeho barvitě a očitým svědectvím podložené popisy tanců v doprovodu balad jsou neocenitelným pramenem pro poznání úlohy, jakou v této době hrála balada a lidový tanec. Třebaže knihu Olause Magnuse inspirovalo stejně vřelé vlastenectví jako dějiny jeho bratra Johanna, je značně spolehlivější a po mnoho let sloužila v učených kruzích celé Evropy jako základní příručka o severských zemích. Zásluhou Olause Magnuse byla roku 1539 vydána v Benátkách také jedna z nejznámějších map doby, národopisná mapa Skandinávie s názvem *Carta marina*. Olausovy *Dějiny severských národů* byly zčásti míněny jako výklad podrobnosti proslulé mapy.

První dobu po smrti Gustava Vasy v roce 1560 se zdálo, že kulturní suchopárnost režimu, který vytvořil tak málo literárních hodnot, bude vystřídána kulturním a literárním rozkvětem. Stejně jako mnoho jiných pilných lidí, kteří se něčeho dopracovali vlastníma rukama, choval zřejmě i Gustav Vasa pro kulturu ducha jistý tajný obdiv. Rozhodně tak můžeme usuzovat podle výchovy, jakou považoval za nezbytnou pro své syny. Oba starší synové Gustava Vasy, kteří se měli stát jeho nejbližšími nástupci, byli vychováni jako renesanční princové, vysoce vzdělaní, esteticky orientovaní a uvědomující si svou moc a privilegované postavení. Na rozdíl od otce, jehož intelektuální obzor byl omezen kulturou německé reformace, hledali své kulturní ideály ve volnějším a zajímavějším světě italské a francouzské renesance. Obeznamenali se s ním prostřednictvím učitelů, kteří byli povoláni na švédský dvůr ze zahraničí. Nebudeme zde rozhodovat otázku, zda bylo správné, že jejich politické myšlení ovlivnil nejradikálnější státoprávní teoretik renesance Machiavelli (projevilo se to u Erika XIV.). Je však faktem, že jejich politické jednání mělo rysy, které machiavelistického knížete připomínají.

Nově probuzený kulturní zájem u dvora se dá nejlépe sledovat v architektuře a uměleckých odvětvích s ní spřízněných. Sám Gustav Vasa započal jakousi renesancí v architektuře, jeho vkus však směřoval k masívním monumentálním stavbám, které se příliš nelišily od užitkové měšťanské architektury středověku. Jeho synové měli jemnější renesanční vkus, jemuž šlo víc o pohodlný život mezi zámeckými zdmi. Zvlášť velkou zálibu měli v bujně a nádherně

ornamentice a povolávali si zahraniční umělce, aby vyzdobili knížecí obydlí bohatstvím barev a forem, které byly prostšímu vkusu starého krále zcela cizí. Současně se u nich projevil jisté intelektuální a literární zájmy, k nimž byly vytvořeny předpoklady během jejich rané výchovy a které pak byly podporovány kulturními a politickými ambicemi princů. Erik, nejnadanější a nejméně vyrovnaný z Gustavových synů, byl dobrý matematik a tak trochu umělecký a literární diletant. Johan se považoval za liberálně humanistického náboženského myslitele. Jeho pokus vnést trochu krásy a půvabu do přisnosti nového luteránského obřadu však ztroskotat na zrádných náboženských a politických útesech doby. Třetí syn Gustava Vasy, Karel, na jehož hlavě spočinula švédská koruna, byl svému otci nejvíce podobný a obešel se, jak se zdá, docela dobře bez jakýchkoliv ideálů, aspoň uměleckého a kulturního druhu, i když se má za to, že byl dosti zběhlý v teologii.

Jak je však možné, že druhá polovina šestnáctého století, v níž vládli tak významní představitelé renesanční vzdělanosti a kultury jako Erik a Johan, nevytvořila pro umění příznivější ovzduší než doba dřívější? Zčásti proto, že nová renesanční kultura byla ve Švédsku posledních desetiletí šestnáctého století jevem poměrně povrchovým. Prosazovali ji energicky dva králové, kteří neměli dost sil, aby své kulturní ideály zevšeobecni. Důležitější příčinou nízké kulturní úrovně Švédska na konci šestnáctého století je však neblahý vliv náboženských a politických třenic, který vyčerpaly síly národa a vytvořily tolik hořkosti, kolik se ve švédských dějinách — dříve ani později — nikdy nevyskytlo. Spor se týkal otázek náboženské ortodoxie a její aplikace v politice. Vyvrcholil kolem roku 1590. Konflikt nebyl možná tak nebezpečný, pokud šlo o boj o boj Johana III. s konzervativním a vlivným luteránským duchovenstvem. Mnohem vážnější však byla situace po smrti Johana III. v roce 1592, když chtěl uplatnit své právo na švédskou korunu Zikmund. Jako nejstarší syn Johana III. měl práva následníka trůnu, ale vlivné protestantské duchovenstvo na něho pohlíželo s netajeným odporem, protože byl katolík a Poláci si jej zvolili za krále. Vévoda Karel měl nyní volnou cestu ke trůnu. Spojil se s luteránským kněžstvem a většinou sedláků. Takto spojené síly odporu byly pro Zikmunda přílišné. Seznal, že jeho postavení je beznadějně a vrátil se definitivně do Polska, kde politická situace vyžadovala jeho plnou pozornost. Když Zikmund prohrál, pustil se vévoda Karel rychle do konsolidování své moci. Proti malému zbytku příslušníků královny strany použil krvavých represálií a rozdrtil všechnu opozici proti své moci v řadách šlechty, která nebyla zvlášť ochotna podrobit se jeho absolutistickým plánům.

Přes krvavé stránky politicko-náboženských konfliktů z konce šestnáctého století bylo zbraní krále Karla i jeho nepřátel častěji slovo a pero než meč a popravicí špalek. „Literatura“, která takto vznikla, tvořily tudíž téměř výlučně politické pamflety, které se vyznačovaly jen mimořádně jedovatými nadávkami.

Také většina historických prací této doby velmi často trpí nevkusnou stranicovou zaujatostí.

Když boje ustaly, dopadla na zemi tvrdá ruka ortodoxie, nespočetnými pedantickými nařízeními určila, jak má prostý člověk žít, a potlačila svobodné myšlení, které je předpokladem rozkvětu a vůbec existence živé literatury. Švédsko bylo politicky sjednoceno pod železnou rukou absolutistického panovníka a nábožensky zkonsolidováno — za přísného dohledu mocné státní církve. Na strnulé fasádě ortodoxie se objevily první praskliny až v polovině sedmnáctého století pod tlakem nových myšlenek, které do země pronikly jako důsledek švédských úspěchů za třicetileté války, avšak ani tato doba odvážné politické expanze nepřinesla skutečnou opozici proti církevní autoritě. Moc ortodoxie byla vážně ohrožena teprve v osmnáctém století, a to ze dvou stran, jednak některými pietistickými směry, jednak obecnou sekularizací, kterou způsobilo osvícenství.

Bezprostředně po vítězství luteránské ortodoxie převyšují nesmírně nízkou kulturní úroveň ve Švédsku jen dvě významnější literární postavy. První — Johannes Messenius — je zajímavý příklad obratného a talentovaného spisovatele, který bez patrných výčitek svědomí vstoupil nejprve do služeb katolicismu, pak protestantismu a potom opět katolicismu. Druhý — Lars Wivallius — je svými pestrými životními osudy švédským protějškem nekorunovaného krále všech básníků rošťáků Françoise Villona. Lars Wivallius je první velký švédský lyrik, jehož jméno známe. I pera mají své osudy: v době nejprísnější morálky a nejpjatější ortodoxie vytvářejí jedinou významnější švédskou literaturu muži, z nichž jeden je kariérista bez předsudků a druhý nepolepšitelný podvodník. Méně náhodná je asi okolnost, že oba, kariérista i podvodník, pobýli delší čas v ponurém švédském vyhnaneckém vězení v severofinském Kajaneborgu.

Neobyčejně nadaný, avšak předsudky netrpící JOHANNES MESSENIUS se narodil v Östergötlandu kolem roku 1597. Po několika letech školní docházky do birgittinského kláštera ve Vadsteně odešel do známého jezuitského semináře v Braunsbergu (Braniewo), kde se školili misionáři, kteří měli na Severu provést protireformaci. Po ukončení studií v Braunsbergu hledal Messenius vhodného knížete, u něhož by svých vědomostí a talentu mohl použít tak, aby z nich měl užitek ve formě přiměřeného zaměstnání a příjmů. Poněvadž byl švédského původu, snažil se nejprve prodat své pero Zikmundovi. Ten však z nějakého neznámého důvodu neprojevil o jeho návrhy zájem. Zklamání jej vehnalo do náručí Karla IX., Zikmundova úhlavního nepřítele, který pro něho použití měl. Nejprve dostal za úkol napsat několik pamfletů proti Zikmundovi a papežencům; v nich se projevil jako mistr zničující invektivy. Téměř ihned po vstupu do královských služeb začal Messenius dělat rychlou kariéru. Roku 1609 se stal profesorem právních a státních věd na Uppsalské

univerzitě. Této funkce byl však zproštěn pro svou arogantní a hašteřivou povahu. Potom se přestěhoval do Stockholmu, kde pracoval v říšském archívu a byl jmenován asesorem nově zřízeného nejvyššího soudu. Jeho švédskou kariéru zničilo zjištění, že navázal styky s polskými jezuity. Byl uvězněn a strávil skoro dvacet let v Kajaneborgu, odkud byl propuštěn rok před svou smrtí, jež ho pak zastihla v roce 1636. Během dlouhých vězeňských let se zabýval vědeckou a literární prací, především svým nejdůležitějším historickým dílem *Skandinávie v obrazech* (*Scondia illustrata*).

V Messeniově povaze bylo cosi z neklidné a nervózní roztržitého renesančního člověka, jež zaváděla jeho zájmy do různých oblastí, třebaže měl zřejmě nejbliž k historii. Jeho zápal pro dějepis se poprvé projevilo na dvoře Karla IX. v hektické době politických intrik a pamfletů. Napsal tehdy několik poněkud fantastických a dnes zapomenutých historických studií o různých tématech, jimž dal asi úmyslně efektní tituly, např. *Amphitheatrum*, *Sveopentaprotopolis*, *Tumbae*, *Specula* a *Theatrum nobilitatis*. Byl však tolik zaneprázdněn nároky, které na něho později kladla profesura a úřední kariéra, že neměl čas na hlubší historické studie. Do náročného úkolu napsat dějiny celého Severu včetně Islandu a Grónska se pustil až za své nucené nečinnosti v Kajaneborgu. Toto dílo, jež nazval *Skandinávie v obrazech*, plným právem považoval za své *magnum opus* a doufal, že uchová jeho jméno budoucnosti.

Spolu s *Kronikou* Olause Petri představuje Messeniova *Skandinávie v obrazech* nejlepší dílo švédské historické vědy vůbec, dílo, jaké nevzniklo po mnoho dalších pokolení. Již jeho rozsah je impozantní — devět objemných svazků, z nichž poslední se ztratil. Pokud jde o starší období, spokojuje se autor s poměrně suchými zprávami, opírajícími se především o okázalé historické fantazie Johanna Magnuse. Když se však dějiny přiblíží době Messeniově, šestnáctému století a počátku sedmnáctého století, jejich spád se zrychluje a za autorovými bystrými rozbory a výklady je cítit neklidný tep současnosti. Podobně jako u Olause Petri zaujme i Messeniův přístup k jeho vlastní době a tomu, co jí bezprostředně předcházelo, svou nestranností a nepřítomností náboženských nebo politických předsudků. To je jistě pozoruhodné u autora, který své první literární kroky na počátku století učinil jako pisatel stranicopolitických pamfletů. Nepřipisujme však tuto objektivitu nějakým vyšším historickým principům, jež by zde Messenius uplatnil. Pro politické vězně v době podle jeho zdání nejisté bylo asi jistější nezaujímat stanovisko. Těžko se dalo posoudit, zda vítězství vasovské autokracie a luteránské ortodoxie bude trvalé.

Messeniovy historické zájmy se odrážejí také v oné části jeho literární tvorby, která s jeho politickou činností a vědeckým bádáním souvisí jen okrajově. Mám na mysli šest pseudohistorických divadelních her, které zplodil za svého krátkého pobytu v Uppsale, zřejmě aby upoutal pozornost ke své osobě

a posílil svou vzrůstající popularitu jako učitel. Samy o sobě jsou bezvýznamné, mají však pro švédskou literaturu jistý význam jako první rozsáhlejší a původní cyklus švédských her s národní tematikou.

Před Messeniem se švédské drama pohybovalo ve velmi těsných hranicích. Ve středověku bylo neohrabaným nástrojem k výkladu náboženských a mravních pouček. Pozdním příkladem her tohoto typu je *Komedie o Tobiašovi* (Tobiae comedia) z roku 1550, připisovaná často Olausovi Petri. Potom se drama stalo — vlivem humanismu — pedagogickou pomůckou pro školu. Žáci předváděli scény z Plauta a Terentia, aby nabyli zběhlosti v konverzaci latinským jazykem. Žádná z těchto dvou forem nechtěla samozřejmě budit k životu domácí drama, třebaže zahraniční vývoj, zvláště popularita potulných anglických divadelních společností na kontinentu, musel lidi znalé divadla lákat na nové zajímavé cesty. Je pravděpodobné, byť těžko dokazatelné, že tyto kontinentální jevy nebyly bez významu pro ojedinelé a opatrné švédské pokusy opustit středověké a reformační didaktické drama. V každém případě se začaly psát hry nového typu, možná trochu nemotorné, ale plné svěžích podnětů a nového dramatického ducha.

Kromě Messenia zasluhují v této souvislosti zmínky dva venkovští učitelé s okázalými polatinštělými jmény, **MAGNUS OLAI ATEROPHERUS** a **JACOBUS PETRI RONDELETIUS**. První napsal *Veselou komedii jménem Thisbé* (En lustig comedia vid namn Tisbe, provedena 1610), která se v ničem nepodobá didaktickému akademickému dramatu a po formální stránce výrazně převyšuje všechny švédské divadelní hry této doby. Rondeletius použil ve své „tragikomedii“ *Oživený Jidáš* (Judas redivivus, provedena 1614) biblického námětu s volností dosud nevídanou. V *Thisbé* jde autorovi spíš o pobavení než o poučení a groteskní mezihry *Oživeného Jidáše* slouží k povzbuzení nálady, neboť hra je plná zločinů a mravního úpadku. Obě zmíněné hry, jakož i jiné z této doby, např. *Marnotratný syn* (Filius prodigus, 1645) Samuela Petri Braska, používají drsných komických efektů („lidových scén“), jejichž hrubozrný dialog odpovídá realismu kostýmů a inscenace.

Ve srovnání s těmito hrami nepřineslo šest her Messeniových mnoho nového kromě toho, že se výlučně zabývají národní tematikou a kladou si vážnější kulturní cíle. V úvodu k jedné z nich Messenius dokonce uvádí, že zamýšlí napsat „v padesáti komediích a tragédiích dějiny celé švédské říše a veřejně je předvést“. Plán byl stejně gigantický jako Messeniova neschopnost uvést jej v život. A to bylo pro nás štěstí, víme-li, jak skrovné dramatické nadání prokázal. Čtyři hry, které napsal za svého pobytu v Uppsale a brzy po něm (dvě další byly napsány až později), čerpají materiál hlavně ze severských ság a tradic, kterých tak bohatě využili starší dějepisci, mimo jiné Dán Saxo Grammaticus a Švédové Johannes a Olaus Magnus. Pozornost současníků vzbudily zvláště dvě z těchto her, které pak po několik generací vycháze-

ly tiskem a hrály se v divadle. Už jejich názvy sdostatek naznačují kombinaci zábavy a hluboké historické vážnosti, o něž jim šlo. První se jmenuje *Disa, to jest veselá komedie o moudré a daleko široko známé švédské královně* (Disa, Thet är en lustigh Comoedia om then förståndighe och höghberömde Sweriges Drottningh), druhá — ještě víc oslňující — měla titul *Swanhuita, veselá a pravdivá komedie o ... velkomožných a urozených pánech, panu Hundingovi, králi švédském a gótském, a panu Hadingovi, králi dánském* (Swanhuita, En lustigh och sandfärdigh Comoedia om ... the Stormächtige och Höghborne Herrar, Her Hunding, Sweriges och Göthes, och Her Hading, Danmarkz, Konungar). V úvodní scéně první hry, jejíž děj se odehrává roku 1204 n. l., je publikum počastováno osobním vystoupením Ódina, Tóra a Freji a později se v nich objeví několik méně významných antických postav, mj. jedna Amazonka, která po pádu Tróje skončila na dalekém Severu. Tato štedrá scénická přehlídka bohů a polobohů přesvědčivě ukazuje, že Messeniův talent směřoval spíš k revui než k vysokému dramatu.

Hry jsou sice rozděleny do jednání a scén a opatřeny příslušnými prology a epilogy, dají se však sotva považovat za něco víc než dějiny převedené do dialogů, a jak poznamenal Gustaf Ljunggren, liší se od středověkého biblického dramatu jen tím, že Messenius zpracovává obecné dějiny místo náboženských. Jsou tak chudé na všechny stylistické finesy (jejich verš je zoufale těžkopádný) a tak málo se snaží o kresbu charakteru, že si těžko vysvětlujeme popularitu, již se tolik let po svém prvním uvedení těšily. Jedna příčina jejich obliby mohla být negativní, že totiž švédské divadlo dlouho nemělo kromě Messeniových her žádný vlastní repertoár. Druhým byla asi okolnost, že nepokrytě vlastenecká témata lichočila vlasteneckým citům jeho krajanů v období velké národní expanze, která začala třicetiletou válku.

Je-li náš zájem o Messeniovy hry dán pouze tím, že šlo o první skutečné švédské drama, pak při posuzování Wivalliovy poezie podobné výhrady mít nemusíme. Messenius určitě nebyl dramatikem, i kdybychom na něho uplatnili jakákoliv měřítko, **LARS WIVALLIUS** (1605–1669) však nesporně byl nadaným básníkem a vlastně to byl první skutečný lyrický talent v dějinách švédské literatury.

Třebaže žili ve stejné době (Wivallius byl o něco mladší), zkrřížily se jejich cesty jen dvakrát, přesněji řečeno téměř zkrřížily. Wivallius studoval v Uppsale, když tam Messenius krátce působil jako profesor, byl však asi žákem Johanna Rudbeckia, úhlavního Messeniova nepřítele ve vědecké radě univerzity. A mnoho let poté způsobily vrtochy osudu, že Wivallia, největšího básníka doby, vsadili do vězení v Kajaneborgu ve stejné době, co zestárlému a zlomenému Messeniovi, dramatikovi a vynikajícímu historikovi, bylo dovoleno dlouhý vězeňský pobyt ukončit.

Na rozdíl od Messenia nemělo Wivalliovo uvěznění především politické pozadí, třebaže byl podezřelý i v tomto směru. Jeho nucený odpočinek byl výsledkem rozsudku nejvyšší instance v právním případě, do něhož se zapletl dávno předtím. Příběh patřil k nejfantastičtějším stránkám Wivalliových bizarních mladých let a týkal se manželství, které básník pod falešnými záminkami uzavřel s jedinou dcerou švédského šlechtice ze skánské Björkebergu, z provincie, která tehdy patřila Dánsku.

Wivallius se narodil na dvorci Wivalla v Närke a byl pokládán za předčasně dospělé dítě. Rychle prošel svými prvními školními léty a záhy se dostal do kruhu nadaných uppsalských studentů. Poklidný univerzitní život jej však netěšil, a tak se ve věku dvaceti let začal toulat po Evropě. Svým uměním žít bez a styků v sobě spojoval nebojácnost Peera Gynta a zvláštní společenský talent. Tyto vlastnosti mu pomohly udržet hlavu nad vodou a nejednou ho zachránily z komplikací, do nichž se svými husarskými kousky dostal. Bylo ironií osudu, že tento nepolepšitelný ničema, který přes podezřelé okolnosti unikl Valdštejnovým i Tillyho vojákům a jenž byl v Norimberku uvězněn na udání svých štrasburských a schaffhausenských věřitelů, měl dojít svého trestu při návratu domů, když se s neslýchanou drzostí za pomoci falešného pasu a výřečného jazyka pokoušel překročit hranice své vlasti. Tak se ocitl na skánském statku Björkeberga pana Ulfa Grijpa.

Pod hezky znějícím, ale falešným jménem baron Erik Gyldenstierna popletl hlavu prostoduchému statkáři a vloudil se do přízně jeho jediné dcery do té míry, že otec i dcera si považovali za štěstí, když ho spoutali manželským svazkem. Podvod byl však odhalen, Wivallius uprchl, byl pronásledován, dopaden, uvězněn a znovu utekl — tentokrát do Švédska. Dlouhé ruce zákona však uniknout nemohl a ve Stockholmu byl znovu zatčen. Z vězení bombardoval soud hojnými „obhajovacími spisy“, které svým důvtipem a řečnickým patosem jistě patřily k nejkurióznějším dokumentům, s nimiž měl soud co činit. Všechno však bylo marné, neboť konečný rozsudek znamenal vypovězení do Kajaneborgu, kde strávil celých pět let. Po propuštění až do své smrti, jež ho potkala za osmadvacet let, používal Wivallius svého talentu bezpečnějším, byť nikoli poctivějším způsobem. Působil jako pokoutní advokát a své víceméně nevinné klienty připravoval o tolik majetku, o kolik jen mohl. Není příliš výchovné, konstatujeme-li, že se koncem svého života dokonce dopracoval určité společenské vážnosti. Poučné naopak je, že přes své podezřelé právnícké machinace skončil bez jediného öre. Jeho žena musela požádat o chudinskou podporu, aby ho mohla slušně pochovat.

Příběh Wivalliova života není míněn jako podpora teorie, že dobrý básník musí nutně mít dobrý charakter. Neboť Wivallius dobrým básníkem nesporně byl, aspoň za svého pobytu ve vězení a v letech před Kajaneborgem. Švédské básnictví jeho doby tvořily — kromě žertovných balad často drastického

stylu — duchovní písně a světské básně a písně. Světské žánry byly fádní, sentimentální a neobratné a svou subjektivitou a zaměřením na lásku a přírodu nenápadně splývaly s poezií náboženskou. Ve svých raných verších Wivallius spojil tyto poměrně prosté domácí prvky s některými složitějšími a náročnějšími barokními elementy nešvédskými a vytvořil tím nové a svěží, avšak poněkud beztvaré a rétorické efekty. Víme-li, že jeho rané verše byly psány spoustou různých jazyků (zčásti též téměř nesrozumitelným mnohojazyčným žargonem), pak snadno pochopíme, s jakými obtížemi Wivallius vytvářel básnickou formu, která by jeho ryzí básnický talent opravdu uvolnila.

Nakonec se mu to však podařilo a jeho úspěch je, jak se zdá, věcí náhody, přesněji řečeno nesnázi, do nichž se dostal pro svou záležitost s dcerou Ulfa Grijpa. Jestliže ušlechtilým periodám Miltonova díla *Areopagitica* pomohly na svět autorovy osobní problémy, pak stejné osobní potíže dodaly vzletu básnickému výrazu Wivalliovu. Třebaže švédský básník nedosáhl nedostižných kvalit této proslulé Miltonovy prózy, má jeho pozdější básnická tvorba rozhodně vyšší úroveň než obratně psané verše rané. Básně, které takto vznikly, vytvořily pro švédské básnictví novou normu. Nejdůležitější z nich je *Ó svobodo, ty vznešená* (Ack, Libertas, du ädla ting), kterou Wivallius napsal, když se dověděl, že bude asi propuštěn ze stockholmského vězení, dále *Teď radujte se, nepřátele moji* (Varer nu glad, mina fiender all) z doby, kdy byl poslán do Kajaneborgu, a *Nárek nad suchým a chladným jarem* (Klagovisa över denna torra och kall vår), složený pravděpodobně v době, kdy byl propuštěn z ponurého vězení v kajaneborském zámku.

Nárek je z těchto tří básní určitě nejlepší, avšak i druhé dvě svědčí o pozoruhodné vyzrálosti, jež se týká veršové techniky i bohatého a spontánního básnického jazyka. Jedinou, byť nepodstatnou námitkou, kterou lze vznést proti básním *Ó svobodo* a *Teď radujte se*, je okolnost, že se básníkovi nepodařilo získat odstup od jeho soukromých nesnází a že je nevidí v širších, obecnějších souvislostech. V *Nárku* však básník vládne básnickou technikou a rozvíjí vznešené téma tak jedinečným způsobem, že překonává všechnu poezii, která byla ve Švédsku do té doby napsána. Báseň je modlitbou o bohatou sklizeň a mír, která od úvodních lkavých tónů nad studeným a suchým jarem téměř nepozorovaně přechází v úchvatný popis přírody a její dokonalé krásy. Formálně báseň dovršuje soudobou tendenci směřující k prosté lyrické písni. K této písni se Wivallius vrací po svých méně zdařilých dřívějších básnických pokusech, v nichž používá vyumělkované a hektické barokní manýry. V *Nárku* je všechno klidné, neafektované, čisté a spontánní, stejně přirozené jako všední jevy, které básník popisuje, stejně ušlechtilé jako dobrota a přítelivost, ony prosté ctnosti, jimž vzdává hold. Alespoň jednou v životě, který byl naplněn podvodou, sobectvím a mravním úpadkem, zachycuje Wivallius vidinu pravdy bez klamu a neposkvrněné krásy a dává této vidině tvar, jaký

je jí schopen dát básník, jenž dovede nalézt pravé slovo, lehký, strhující rytmus a prostý, třpytivý obraz. Trvalo mnoho generací, než nás švédský básník znovu zavedl do světa tak přirozené básnické krásy.

Třebaže byl Wivallius podvodník, který většinu svého života strávil ve stínu vězení, ne-li přímo za jeho ponurými zdmi, zachytil tu a tam záblesk existence zcela nepodobné ponížení, do něhož básníka zavedla křivolaká cesta životem. V takových vznešených okamžicích se v něm rozezvučely struny poezie tak živě a svěže, že nepřestaly znít dodnes.